

Ofiara Salomona. Reprodukacja szkicu olejnego Marcello Bacciarellego *Poświęcenie Świątyni Jerozolimskiej przez Salomona*, publikowana na stronie artinfo.pl

Poświęcenie świątyni. Reprodukacja szkicu olejnego Marcello Bacciarellego *Salomon otoczony niewiastami cudzoziemskimi, składa ofiary bogom pogańskim* publikowana na stronie artinfo.pl

KARINA CHABOWSKA

PODWÓJNA RADOŚĆ

DWA SZKICE BACCIARELLEGO ODNALEZIONE

W dniu 10 stycznia 2012 r. powrócili do poznańskich zbiorów dwa szkice olejne na płótnie Marcello Bacciarellego: *Poświęcenie Świątyni Jerozolimskiej przez Salomona* i *Salomon otoczony niewiastami cudzoziemskimi, składa ofiary bogom pogańskim*, utraczone w czasie II wojny światowej. Odnalezione obrazy są szkicami Bacciarellego do jego wielkoformatowych realizacji planowanych dla Sali Salomonowej w Pałacu na Wodzie w warszawskich Łazienkach Królewskich. Szkice, należące do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, zaginęły podczas II wojny światowej ze zbiorów o tej tematyce; trzeciego z zaginionych wówczas szkiców – *Królowa Saba przed Salomonem* – dotąd nie odnaleziono. Poznajmy ich historię.

SZKICE DO MALOWIDEŁ WIELKIEJ REALIZACJI

Początki królewskich Łazienek sięgają 1764 r., kiedy to król Stanisław August Poniatowski odkupił Ujazdów wraz z Zamkiem i Łaźnią od spadkobierców Stanisława Herakliusza Lubomirskiego. Początkowo król porzucił prowadzoną już przebudowę Zamku na rzecz przystosowania na swoją letnią rezydencję dawnej Łaźni Lubomirskiego – późniejszy Pałac na Wodzie. Prowadzone od 1772 r. prace trwały właściwie do abdykacji króla w 1795 r. Dążeniem do znalezienia doskonałego rozwiązania architektonicznego towarzyszyły liczne zmiany planów i przebudowy rezydencji. W pracach brali udział najlepsi artyści epoki – architekci: Dominik Merlini i Jan Christian Kamsetzer, malarze: Marcello Bacciarelli, Jan Bogumił Plersch, rzeźbiarze: André Le Brun czy Giacomo Monaldi. Reprezentacyjny salon pałacu stanowiła Sala Salomona o ustalonym przez Stanisława Augusta programie ikonograficznym, stanowiącym alegoryczne odniesienie do przymiotów i życia króla. Prace nad wykonaniem dekoracji rozpoczął Marcello Bacciarelli (1731–1818) zapewne w 1788 r., kiedy to ostatecznie ustalono podziały ścian i po-

DOUBLE JOY. FINDING BACCIARELLI'S SKETCHES

The oil sketches that Marcello Bacciarelli had made in preparation for the painting decoration in the elegant reception room in the Warsaw Royal Łazienki Park Palace on Water used to be part of the Poznań collection of the Friends of Science Society. Sketches dating back to the 1920s were on deposit in the Great Poland Museum, but went missing from there during World War II. Nevertheless, in 2008 they surfaced on the antiquities market when the offer to sell them appeared on the Internet. This made it possible to safeguard the sketches early in 2013. Now the matter is awaiting a settlement lawsuit.

Przedwojenne zdjęcie malowidła Marcello Bacciarellego *Poświęcenie Świątyni Jerozolimskiej przez Salomona z zachodniej ściany Sali Salomona w Patacu na Wodzie*

Przedwojenne zdjęcie malowidła Marcello Bacciarellego *Ofiara Salomona ze wschodniej ściany Sali Salomona w Patacu na Wodzie*. Fot. za: A. Chyczewska, *Marcello Bacciarelli, 1731–1818*, Wrocław 1973, il. 105–106

wierzchnie przeznaczone pod obrazy. Ostatni etap prac, obejmujący obrazy na fasecie, zakończył się w 1793 r. Tematyka obrazów opierała się na opisanych w Starym Testamencie dziejach króla Salomona. I tak na plafonie znalazł się *Sen Salomona*, w panelu na fasecie przedstawiono *Sąd Salomona*, *Odwiedziny królowej Saby* i *Naradę Salomona z królem Tyru*, *Hiramem nad budową świątyni*. Dwa wielkie obrazy na ścianach bocznych sali, jak pisała Alina Chyczewska: „były syntezą całych dziejów Salomona, a zarazem stanowiły wyraźną aluzję do króla polskiego. *Poświęcenie Świątyni Jerozolimskiej* wysunął Stanisław August jako szczytowy moment życia starożytnego monarchy, wyraz jego mądrości i siły. Myślał może przy tym o Komisji Edukacji Narodowej, Konstytucji 3 Maja, o tylu pięknych budowlach, które uświetniły jego własne panowanie. Obraz *Ofiara Salomona*, znów zgodnie z Biblią, opowiadał o tym, jak król na starość za namową swych żon składał ofiary pogańskim bóstwom. Muza poezji epicznej umieszczona w lewym rogu obrazu budziła refleksję: potomność oceni zasługi i winy tego władcy, którego skłoniono, by kłaniał się obcym bogom. Aluzje były dostatecznie wyraźne – rysy Salomona [...] przypominały Stanisława Augusta, otaczające zaś go postaci były portretami rodziny i bliskich osób”. Pomimo faktu, że tematyka została narzucona przez króla, kompozycja tych dwóch płócien była autorstwa Bacciarellego. Za wzór mogły służyć malarzowi obrazy i sztychy innych artystów o tej samej tematyce, lecz w tym przypadku tak najprawdopodobniej nie było. W ramach prac przygotowawczych Bacciarelli wykonał zapewne szereg szkiców olejnych i rysunkowych. Szczególnej trudności musiały nastroczać portrety z obrazu *Ofiara Salomona*. Do nich artysta sporządził rysunki, znajdujące się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie. W muzeum znajduje się również szkic do obrazu *Poświęcenie Świątyni Jerozolimskiej*, przedstawiający postać Salomona.

Całość kompozycji obu obrazów przedstawiały dwa, dotychczas zaginione, szkice artysty. Oryginalne malowidła Bacciarellego z Sali Salomona, ilustrujące sceny z życia biblijnego króla, zostały niestety zniszczone podczas pożaru Patacu na Wodzie w 1944 r.

W PRYWATNEJ KOLEKCJI

Oba odnalezione płótna należały do zbioru Edwarda barona Rastawieckiego (1804 lub 1805–1874), posiadacza wszechstronnej kolekcji sztuki, której najważniejszą część stanowiło malarstwo. Rastawiecki kształtował swoją galerię według ściśle określonych zasad: gromadził dzieła wyłącznie malarzy polskich lub w Polsce działających, w większości autorów nieżyjących, o potwierdzonej atrybucji. Kupował obrazy raczej pojedynczo, głównie w Warszawie, stąd w jego zbiorze przeważa malarstwo warszawskie epoki króla Stanisława Augusta i 1. poł. XIX w. Posiadał dzieła Bacciarellego, Bernardo Bellotto, Grassiego, Lampiego, Norblina, Orłowskiego, Plerscha, Vogla, Kamsetzera czy Smuglewicza, ale także prace późniejszych artystów, malarzy krakowskich i wileńskich. W kolekcji Rastawieckiego brakowało dzieł Mattejki, Rodakowskiego, Grottgera czy Simmlera, ale też obrazów starszych niż z 2. połowy XVIII w. Co dla nas jednak ważne, w obszarze zainteresowań kolekcjonera leżały również „stanowiące dział odrębny – «studia i szkice oryginalne» malarzy oraz miniatury portretowe”. A wśród nich, wzmiankowane przez prof. Ryszkiewicza w kontekście Bacciarellego, pięć szkiców olejnych do dekoracji Sali Salomona w Łazienkach Królewskich, odnotowanych jednak przez profesora raczej jako kopie J.B. Plerscha¹. Niestety, ze względu na fakt, że baron Rastawiecki nie prowadził szczegółowej dokumentacji swojej kolekcji, trudno wskazać dokładną datę oraz okoliczności zakupu poszczególnych obiektów, w tym i dwóch szkiców.

Zamysłem Rastawieckiego było początkowo ofiarowanie galerii obrazów miastu Warszawie jako muzeum publicznego swego imienia. Ostatecznie postanowił jednak sprzedać ją w tzw. dobre ręce, by zbiory nie uległy rozproszeniu i by na trwałe związać je z wygasającym nazwiskiem Rastawieckich. Celem nabywcy, Seweryna Mielżyńskiego (1805–1872), było zaś „uratowanie ich dla kraju”.

Gwaz Ludomira Franciszka Dymitrowicza ze zbiorów Muzeum Łazienek Królewskich w Warszawie ilustrujący wygląd Sali Salomona w roku 1892.
Fot. Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie

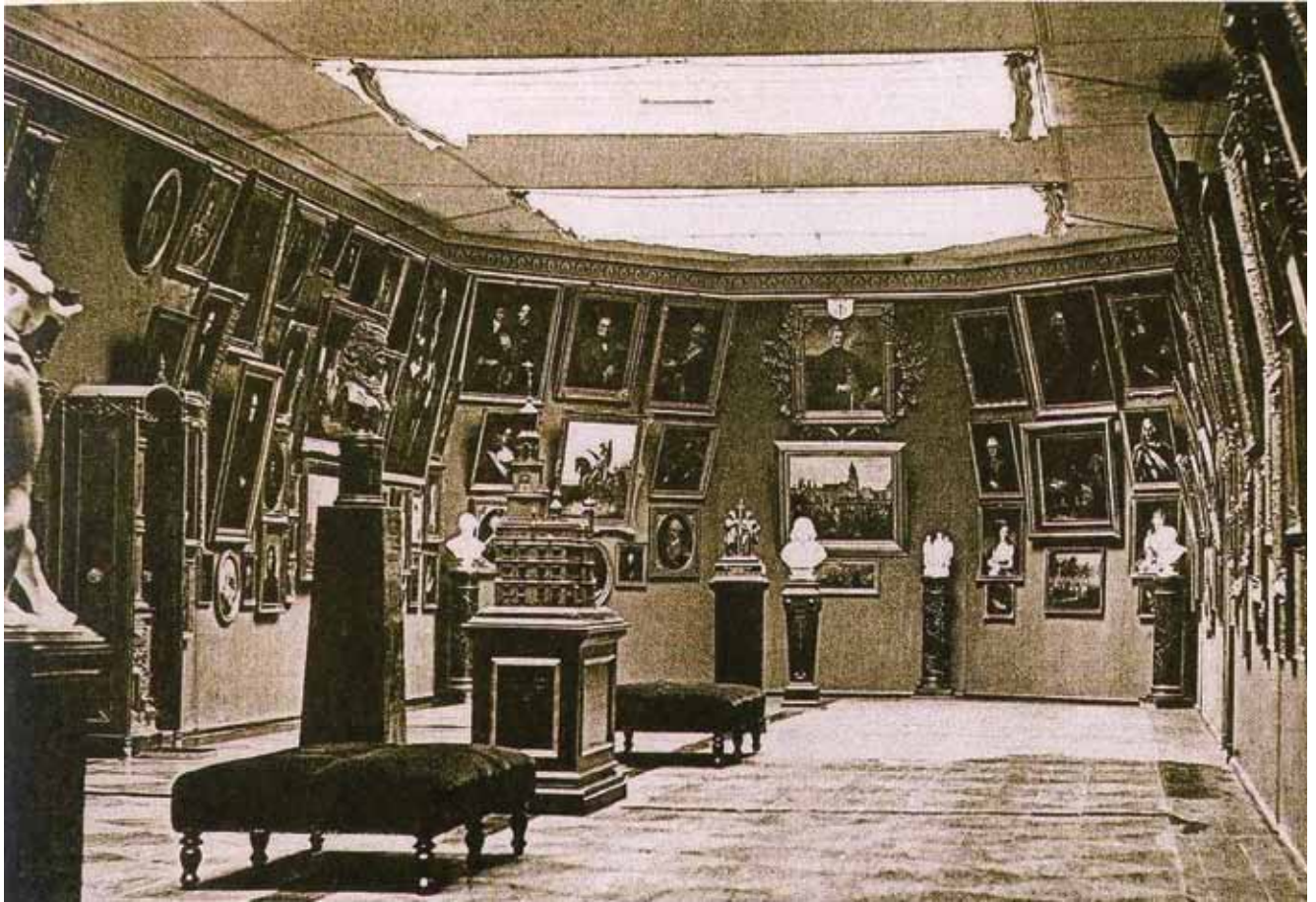

Widok Sali Salomona sprzed 1939 roku.
Fot. za: M. Kwiatkowski, *Wielka księga Łazienek*, Warszawa 2000, s. 111

W 1870 r. zakupił on zbiór obejmujący m.in. 262 obrazy oraz 7000 rysunków i rycin, by jeszcze w tym samym roku przekazać wszystko w darze Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk.²

Nabycie kolekcji Rastawieckiego wiązało się z ogromnym przedsięwzięciem logistycznym, polegającym na przewiezieniu znajdującego się w Warszawie zbioru do Wielkopolski. Zbiór został przetransportowany do Poznania. Pewna część obrazów trafiła później do Mitostawia, majątku Seweryna Mielżyńskiego, w którym to kolekcjoner zdążył już zgromadzić własną galerię malarstwa europejskiego, zwaną Galerią Mitostawską. Był to zbiór 169 płócien mistrzów europejskich, kupowanych przez Mielżyńskiego osobiście przez dłuższy czas według własnego wyboru. Mielżyński posiadał przykłady dzieł od XVII do XIX w., szkoły włoskiej, hiszpańskiej, francuskiej, flamandzkiej i holenderskiej, ale także angielskiej i niemieckiej. Zamiarem kolekcjonera było bowiem udostępnienie zbioru, a przez to pokazanie publiczności

Galeria artystów i rzeczy polskich w Muzeum im. Mielżyńskich w Poznaniu, rok 1883. Fot. za: M. Warkoczevska, *Zbiory historyczno-artystyczne Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk do roku 1914*, [w:] *Ars una species mille. 150 dzieł na 150-lecie Muzeum Narodowego w Poznaniu ze Zbiorów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Poznań 2007, s.11

sztuki w ujęciu zarówno geograficznym, jak i historycznym. Część z nich stanowiła jednak kopie, zamawiane lub wykonane przez samego Mielżyńskiego. W 1871 r. Mielżyński podjął decyzję o przekazaniu Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk również własnej kolekcji płócien malarzy europejskich oraz 5000 prac na papierze. Trzy lata później, po śmierci Mielżyńskiego i krótko potem jego matzonki, spadkobiercy, zgodnie z testamentem, przekazali zbiór Towarzystwu.

W ZBIORACH PUBLICZNYCH

Powstałe w 1857 r. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu tworzyła elita intelektualna Wielkopolski. Jego cel: „pielęgnowanie nauk i umiejętności w języku polskim”, realizowano również przez gromadzenie eksponatów, m.in. pamiątek historycznych, starożytności, dzieł sztuki. Już w latach 70. XIX w. zbiory poznańskiego TPN stanowiły najbardziej znaczącą kolekcję publiczną na ziemiach polskich pod względem charakteru oraz rangi zbiorów. Składały się na nią wspomniane kolekcje Edwarda Rastawieckiego i Seweryna Mielżyńskiego, od którego nazwiska w 1876 r. muzeum przyjęło nazwę Muzeum im. Mielżyńskich. W 1881 r. zbiory artystyczne Muzeum zostały przeniesione do nowo powstałego gmachu Towarzystwa, usytuowanego przy dzisiejszej ulicy Mielżyńskiego, który następnie w latach 1907–1908 jeszcze rozbudowano. Ekspozycji towarzyszyły katalogi-przewodniki na wzór tych stosowanych w galeriach europejskich, a jak podkreśla D. Suchocka, „o wysokiej ran-

Zaginiony z przedwojennych zbiorów Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie *Portret Stanisława Augusta Poniatowskiego z klepsydrami* autorstwa Marcello Bacciarellego. Fot. za: kartą nr 29903 z bazy MKiDN obiektów utraconych w wyniku II wojny światowej

Oględziny obrazów w Muzeum Narodowym w Poznaniu po ich zabezpieczeniu 10 stycznia 2013. Fot. Komenda Wojewódzka Policji w Poznaniu

dze zbiorów świadczy ich obecność na wszystkich ważniejszych (zwłaszcza tych ukazujących malarstwo w ujęciu historycznym) wystawach XIX i XX w., a także trwałe miejsce w literaturze historyczno-artystycznej”. Szkicom Bacciarellego w inwentarzu Towarzystwa przyporządkowano następujące numery: TPN 165 – *Salomon otoczony niewiastami cudzoziemskimi, składa ofiary bogom pogańskim*, TPN 166 – *Poświęcenie Świątyni Jerozolimskiej przez Salomona*. Odnotowano je później w katalogach zbiorów Towarzystwa w latach 1881, 1889 i 1912.³

Sytuacja Muzeum im. Mielżyńskich zmieniła się jednak po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Powołano wówczas Muzeum Wielkopolskie, które przejęło gmach i zbiory Kaiser Friedrich Museum – niemieckiego muzeum prowincjonalnego, działającego od 1904 r. W związku z coraz większymi trudnościami Muzeum im. Mielżyńskich, wynikającymi z problemów z odpowiednią ekspozycją, opracowaniem i zabezpieczeniem zbiorów, kolekcję Rastawieckiego, zbiory malarstwa obcego (tzw. Galerię Miłostawską) oraz rzemiosło artystyczne przekazano latach 1924–1926 w depozyt Muzeum Wielkopolskiemu. W księdze depozytów Muzeum Wielkopolskiego szkice Marcello Bacciarellego zapisano pod numerami: MW413.1924 i MW414.1924.

UTRATA

W latach II wojny światowej muzeum zostało przejęte przez Niemców i przemianowane ponownie na Kaiser Friedrich Museum zu Posen (KFMP). W tym czasie trafiła tu reszta ekspozycji Muzeum im. Mielżyńskich. Stąd, z innymi polskimi zbiorami, przewieziono je do prowizorycznych magazynów, a dalej przetransportowano w głąb Niemiec lub wypożyczono do nie-

mieckich instytucji. Szkice Bacciarellego zarekwirowano w latach 1939–1941 i odnotowano pod numerami AGV (Altes Gemäldezeichnis) 64 i 68; na odwrocia obrazów naniesiono białą farbą olejną (w lewym górnym narożniku ramy i obrazu) oznaczenia KFMP 531 i KFMP 534.⁴ Duża część z utraconych wówczas obiektów nigdy nie wróciła, a niektóre zostały zniszczone podczas działań wojennych. Przemysław Michałowski wskazywał jako szczególnie dotkliwe straty w zakresie malarstwa obcego i polskiego, wśród których odnotował również szkice Bacciarellego do dekoracji Łazienek Królewskich.

Tuż po wojnie, w okresie odbudowy zniszczeń i nowej organizacji życia codziennego, nie mając możliwości odpowiedniej opieki nad kolekcją, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk zaakceptowało fakt połączenia zbiorów Muzeum im. Mielżyńskich i Muzeum Wielkopolskiego. W 1950 r. Muzeum Wielkopolskie zostało podniesione do rangi Muzeum Narodowego. Dwa z pięciu szkiców Bacciarellego, znajdujących się niegdyś w zbiorach poznańskich, wpisano w 1951 r. do inwentarza muzeum. Trzy zaginione szkice zarejestrowano na początku lat 90. w bazie danych dóbr kultury utraconych w wyniku II wojny światowej, prowadzonej przez Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN, wśród strat wojennych Muzeum Wielkopolskiego, które obejmowały też obiekty stanowiące depozyt PTPN. Niestety, nie dysponowano wizerunkami utraconych zabytków.

EPILOG – SZCZĘŚLIWE ZAKOŃCZENIE?

Informacja o odnalezieniu dwóch zaginionych szkiców dotarła do Departamentu Dziedzictwa Kulturowego MKiDN w sierpniu 2012 r. Wówczas to z Departamentem skontaktowała się pani Karolina Zalewska, która w trakcie swoich ba-

dań, dotyczących malowideł Bacciarellego z Sali Salomona w Pałacu na Wodzie, natrafiła w internecie na wizerunki zaginionych szkiców. Jak się okazało, obrazy zostały wystawione cztery lata wcześniej na aukcji dzieł sztuki przez znany warszawski dom aukcyjny jako „Dyptyk Bacciarellego” i opublikowane w internetowym katalogu (do dziś prezentowanym na artinfo.pl⁵). Noty katalogowe obiektów zawierały szczegółowe informacje na temat przedstawianych scen, autorstwa szkiców oraz kontekstu ich powstania. W 2008 r. nie udało się sprzedać szkiców, wycenianych na niebagatelną sumę 130–150 tys. złotych. Ustalenie tożsamości osoby, która wstawiła obrazy na aukcję było jednak możliwe dzięki przekazaniu informacji Zespołowi do Walki z Przestępczością Przeciwko Dziedzictwu Narodowemu Komendy Głównej Policji. Konsekwencją tego było zabezpieczenie na początku stycznia 2013 r. obrazów w mieszkaniu posiadacza przez funkcjonariuszy Komendy Wojewódzkiej Policji w Poznaniu, przy wsparciu Komendy Stołecznej Policji. Do czasu zakończenia postępowania przez prokuraturę obrazy przekazano do Muzeum Narodowego w Poznaniu. Konieczne jest przeprowadzenie badań potwierdzających ich pochodzenie.⁶ Z niecierpliwością będziemy wyczekiwać wydania przez sąd korzystnej decyzji dla Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz Muzeum Narodowego w Poznaniu i powrotu szkiców do zbiorów publicznych.

Ciesząc się z odnalezienia dwóch szkiców, mamy jednak nadal oczy szeroko otwarte. Trzeci zaginiony szkic, *Królowa Saba przed Salomonem*, nadal oczekuje na odnalezienie.

BIBLIOGRAFIA

- Katalog dzieł malarstwa, rysunku lawowanego i rzeźby ze zbiorów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, pod red. Doroty Suchockiej, Poznań 2008.
<http://www.lazienki-krolewskie.pl/Historia-135.html>
 Marcello Bacciarelli: (1731–1818): przewodnik po wystawie, czerwiec–wrzesień 1970/Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1970.
 A. Chyczewska, *Marcello Bacciarelli, 1731–1818*, Wrocław 1973.
 M. Kwiatkowski, *Wielka księga Łazienek*, Warszawa 2000.
 A. Ryszkiewicz, *Zastugi Edwarda Rastawieckiego jako kolekcjonera i mecenasa*, [w:] *Mecenas – Kolekcjoner – Odbiorca. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, Katowice, listopad 1981 r., Warszawa 1984 r., s. 147–164.
 M. Warkoczevska, *Zbiory historyczno-artystyczne Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk do roku 1914*, [w:] *Ars una species mille. 150 dzieł na 150-lecie Muzeum Narodowego w Poznaniu ze Zbiorów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Poznań 2007, s. 7–14.
 P. Michałowski *Zbiory artystyczne Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, [w:] *Ars una species mille. 150 dzieł na 150-lecie Muzeum Narodowego w Poznaniu ze Zbiorów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Poznań 2007, s. 15–17.
 D. Suchocka *Kolekcjonerzy, kolekcje*, [w:] *Ars una species mille. 150 dzieł na 150-lecie Muzeum Narodowego w Poznaniu ze Zbiorów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Poznań 2007, s. 18–21.

PRZYPISY

- ¹ Dokładne ustalenie atrybucji będzie możliwe po zapoznaniu się specjalistów z obiektami.
- ² Woli Rastawieckiego niestety nie wypełniono – zbioru nie nazwano jego imieniem.
- ³ *Galerya obrazów malarzy polskich znajdująca się w Muzeum imienia Mielżyńskich pod zarządem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu*, Młyńska ul. 35, Poznań 1881, nr 17, 18; *Katalog galerii obrazów w Muzeum Im. Mielżyńskich Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*. II [Obrazy mistrzów polskich i cudzoziemców przebywających w Polsce], Poznań 1889, nr 17, 18; *Katalog galerii obrazów w Muzeum im. Mielżyńskich Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu*, Poznań 1912, nr 255, 256.
- ⁴ Karty nr 6185 i 6187 w bazie danych obiektów utraconych w wyniku II wojny światowej Departamentu Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W kartach odnotowano również numery k 255 i k 256 naniesione niebieską kredką na odwrociach obrazów – nie wspomina o nich jednak *Katalog dzieł malarstwa, rysunku lawowanego i rzeźby ze zbiorów Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, Poznań 2008, pod red. Doroty Suchockiej, s. 59.
- ⁵ <http://www.artinfo.pl/?pid=catalogs&sp=auktion&id=903&id2=117864&lng=1>
- ⁶ Daje to też możliwość ostatecznego ustalenia atrybucji obrazów, patrz: przypis 1.